

Den tyska poeten Monika Rinck framträdde våren 2014 vid Fria seminariet i litterär kritiks forskarseminarium på temat »Risk«. Då talade hon på tyska och blev simultant tolkad till svenska av Elisabeth Poignant. Genom en arkipelag av lärda blindskär, etymologier, citat och infall, seglar hon, idioten, poesin från grundlöst hav rakt upp på risken där hon blir stående mållös.

MONIKA RINCK

RISK och IDIOTI

ÖVERSÄTTNING: CECILIA HANSSON

Varje missförstånd är ett missförstånd

»Människorna måste dö, eftersom allt är bekant.«
Ur en sång av gruppen Die tödliche Doris, 1981¹

Jag talar om risken utifrån diktandet. Vad innebär den? Att inte längre bli förstådd. Och att inte ha valt det. Idiotins eget språk. Det handlar om det som kallas för riskabelt och om det man vet är okänt. Att osäkra sig själv och att förhastat sig. Och, vad mer? Vi får se.

I ett fritt land, ett land där det råder yttrandefrihet,
(även om nu inte allt som yttras hörs)
och det inte är straffbart att skriva och sprida dikter
är beslutet (om det nu är ett sådant) för kryptiska,
motståndskraftiga,
metaforiska språkbildningar frivilligt, estetiskt och
formbetingat.
(Men vad är egentligen frivilligt när det gäller
konstnärlig produktion?)

Ordkonst, oläsbarhet, utvidgning av sinnen i njutningens, i insiktens tjänst.
Ingen påtvingad kryptering av dissidenters budskap, för att undgå förföljelse.

En gåva till läsaren – det andra språket, ett
erfarenhetsspråk

bortom åtskillnaden mellan fiction & non-fiction

Vi är befriade från mängder av tvång. Å andra
sidan har vi uppfunnit andra tvång själva.

När outtalade tvång råder, införlivas då
själva idén om tvång?

Hm, det beror på.

Jag menar, egentligen inte.

Ja absolut, någon kommer att behöva förkroppsliga allt detta och idag är det du
och om du förkroppsligar det imorgon igen, kommer du kanske inte
att vara den du är
idag eller var igår. Spelar ingen roll. Alla måste delta.
Alla får.

ALLTSA: I motsats till poeter som lever under förhållanden, där
diktens språk per se är misstänkt och riskabelt, oavsett om man
talar kodat eller helt öppet, har jag friheten att vända på frågan
om risken (dikten), besvara den på ett annat sätt – kanske höjd
över varje misstanke?

Inte helt höjd över varje misstanke: Det är säkert många av misstankarna
mot lyriken som stämmer.
(Fåfängt, obegripligt struntprat, affekterad kolonialism, pretentiöst snack
etc.)

– men nu vill jag misstänkliggöra misstänksamheten själv.

»Konst och filosofi har med dialektiken mellan kritik och
affirmation att göra.

Hur kritiska måste konsten och filosofin vara, för att inte
vara korkade?«²

Hur affirmativa får och måste de vara? I sina formmässiga antaganden och
beslut.

»Den kritiska misstanken är enbart kritisk när den ÄVEN
agerar mot SIG SJÄLV.

Måste man även misstänkliggöra själva misstanken ibland

själv? frågar Serres.

Utan tvivel! Det är vad man kan kalla tänkande. (..)

»Misstankens självgodhet blir åtminstone ett problem när man misstänk-
liggör den.«³

Här tycks något som liknar en god risk ta form: mot den
fullständigt ohotade positionen. Eller är det bara en känsla?

Mitt förlag kookbooks marknadsförde sig under en tid med frasen: »Poesi
som levnadskonst«.

Men vad skulle det betyda? Vad skulle man göra?

Bete sig särskilt originellt?

Visa större tolerans för det obegripliga?

To throw my arms around Paris?

Själv vara obegriplig?

Leva i polygama kärleksrelationer?

Överlåta uttydandet av all erfarenhet till roterande referenssystem?

Eller till en centrifugal svindel av tolkningen, som i sig
själv är poetisk?

Svika förväntningar, skapa förvåning, inte skygga för det långtråkiga?

Ständigt fatta goda estetiska beslut?

Använda orden som steg inom en riskzon? Och själv skutta in där?

Uppföra sig som en idiot?

Gestalta den välkända post-avantgardistiska
blandningen av *sublimity* (upphöjdhet) och *stupidity*
(dumhet) – *stuplimity* och sedan själv uthärda?⁴

Eller bör jag förstå vissa poetiska övertygelser som sociala färdigheter i livet,
att möta andra med i vardagen? Som avantgardets tre berömda R: **Radikalitet**
(radikalitet), **Risikobereitschaft** (riskberedskap) **och Rückichtslosigkeit**
(hänsynslöshet),

jag upprepar: **radikalitet, riskberedskap, och hänsynslöshet.**

Hm, det vore inte särskilt trevligt.

Men det handlade ju just om att betrakta »poesi som levnadskonst«,
även om risken som poesin är beredd att ta kan visa sig vara
motsatsen till empati (brutaliteten när man koncentrerar sig på en
enda sak!).

Konsten: att den inte sviker sina asociala inslag.
Och om den inte gjorde det: skulle den alls vara trovärdig?

På 1700-talet, under romantiken, stod det en gång klart.

»Hos en diktare går det upplevda och uppbyggda inte att skilja från varandra, båda måste betraktas likvärdiga, eller så är han ingen diktare«, skrev Jean Paul.⁵

Detta är emellertid ett romantiskt anspråk, som kan förbättra både livet och texterna precis som det kan försämra dem, förbättra det ena lika mycket som det andra försämrar. Eller tvärtom.

Om man misstar sig skulle även följande kunna inträffa:

hallucinatoriskt liv eller vardagspoesi, varthän man än ser.

Trädgårdsmöbler som stampats till sonetter.

Oförutsägbarheten hos hjärtats och smärtans radikala poesi in person.

Att antropomorfisering och förtingligande faller under ett. Exempel.

Om jag utrustar icke-levande objekt med mänskliga egenskaper, kan detta slags sensibilisering återverka på ett föregående levande väsen, som hade till uppgift att överföra sina egenskaper på exempelvis: en spoiler på en Alfa Romeo Spider, som fullkomligt undertryckts genom en vansinnig respektlöshet.

Tertium Datur: eller att inte göra någonting alls, gör sig den minst lika komplexa avspänningen skyggt påmind – även om att tystna ju inte kan vara något lyckligt slut. Inte än.

Även om vi rutinerat betraktar diktjaget som en språklig agent, som en position att tala utifrån, önskar vi att det vore en riskabel position, en position som utsätter sig, lägger sig i, som blir inblandad och intrasslad, en position som inte är neutral – det önskar vi för att kunna skilja lyriken från prosan.

Under en av sina poetikföreläsningar i Frankfurt 1959-1960 sa Ingeborg Bachmann:

»Det tvivelaktiga i diktartillvaron ställs nu för första gången inför en osäkerhet vad gäller våra omständigheter i stort. Tidens och rummets realiteter är upplösta, verkligheten väntar konstant på en ny definition, eftersom vetenskapen helt och hållet gjort om dess formler. Förtroendet mellan jag och språk och ting är allvarligt rubbat.«⁶

Det skulle göra diktaren till expert på samtidens ohälsa, till förkämpe för tvivelaktigheten, något som ju emellanåt verkligen är fallet.

Hur ser det ut idag? Mer än 50 år senare? Hur står det till med det ömsesidiga förtroendet mellan jaget och språket och tinget? Är det ens önskvärt längre?

Men: är det så att diktaren alltså tar en särskilt hög risk – och vad består den då i?

Ja, i det att inte bli förstådd?

Eller i att bara anta det?

Eller i en generell villfarelse?

Formuleringen: »Varje missförstånd är ett missförstånd « – valde jag som underrubrik till detta föredrag, en förvrängning av Wilhelm von Humboldts berömda citat, som emellertid, vilket jag senare insåg, inte alls handlar om missförstånd, utan om icke-förståelse. »All förståelse innebär därför alltid samtidigt en icke-förståelse, varje överensstämmelse i tanke och känsla på samma gång ett åtskiljande.«⁷

Det kvarstår alltså alltid något som inte blivit förstått, som förnyar sig. Är det inte en trösterik tanke? Eller en, som handlar om fåfänglighet?

»Människorna måste dö, eftersom allt är bekant«, hette det inledningsvis. Men allt är ju inte bekant. Ändå måste människorna dö – eller just därför? Om jag skulle anta att allt vore bekant – då skulle det inte finnas någon risk för mig. Naturligtvis, om det verkligen vore så. Låt citatet sjunka in en stund till, medan jag kortfattat går in på bakgrunden till begreppet RISK.

Begreppet risk kommer från 1500-talets köpmansspråk och syftade då på den djärva insatsen i en affärsmässig satsning, som förmodligen går att härleda ur latinets: *resecum 'Klippskär', i överförd bemärkelse: 'faran' (som hotar de skeppade varorna)

Ett verbalsubstantiv med betydelsen 'det från fastlandet avskurna' (jfr. den liknande betydelseutvecklingen av skär, se ovan) från latinets resecare, skära av.

Risken bestod i att man inte visste om man kunde segla runt klipporna – och vilket språk talar man på klippskäret, där man är avskuren från fastlandet? Där talar man IDIOTISKA.

En förklaring: Med begreppet idiotikon betecknar man ett regionalspråks lexikon, ett språk som hör till ett landskap. Det som kräver en förklaring av en universell blick, det isolerade, det avlägsna, det som håller sig undan. Det egna. Den egne. Nej, nej han är verkligen väldigt egen. Nåväl, hon är också väldigt egen.

»Under antiken var alltså en idiot en privatperson som höll sig för sig själv och inte innehade något offentligt ämbete. Idioten är någon som inte tillhör det omgivande offentliga rummet och som förblir så som han är.«⁸ Som på grund av detta även, det vill jag inte sticka under stol med, har fråntagits politisk och personlig handlingsfrihet (i bemärkelsen agency).

Men Mladen Dolar, den slovenske filosofen och medgrundare till Ljubljana school of psychoanalysis, säger att man, när man har möjlighet, egentligen alltid ska välja idiotens position, men vitsen är ju att det inte är något som man kan välja. »Idiot är ju inte något som man väljer att vara, och just i detta ligger det komiska.«⁹

Och sedan, dag efter dag, natt efter natt, det helt egna, skenbart idiotiska kosmos som tillhör de sovande. Det är en uråldrig tanke, som exempelvis återfinns hos Herakleitos. »De vakande har en gemensam värld (*koinon kosmos*), men de sovande vänder sig var och en mot en egen värld (*idion kosmos*).«¹⁰

»I idioten finns dock en glömd potential. Idioten har sin egen historia som narr. Han är inte bara den som inget förstår. Han är

även den som förstår saker annorlunda. Han förkroppsligar ett högre vetande. Hos Nicolaus von Kues framställs en »idiota« som motsatsen till specialisterna, sofisterna. Han ser till att det friska mänskliga förståndet relativiserar dialektikernas spetsfundigheter och bevarar den sanna tron. (*Apologia*).«¹¹

Men en idiot är även den som felinvesterat hela sin förmögenhet. Den som har tagit en alldeles för hög risk. Detta visar sig dock först i efterhand.

Ty: med finansiella argument kan varje risk minimeras eller maximeras.

Framkallas eller avskaffas.

Pengar fungerar här som en stor omvandlare – som en transformator som upphöjer faran till blotta utmaningen,

som inte bara neutraliserar risken genom löften om vinst, utan till och med fyller den med mening

[Diktning: Avreglerad mening – enligt den skuldyngda referensen?]

Tillbaka till havet, som åter igen ska fega ur.

*(Jag vet nog allt vad du vill, fega ur vill du!)*¹²

Här finns det intressanta tankekopplingar till begreppet mening.

Att något är meningsfullt innebär att det lönar sig, att det betalar sig, ja, att det till och med är nödvändigt att våga sig på det. Men vad som är riskabelt och vad som inte är det förändras ju ständigt. Människor har uppenbarligen ett stort (livaktigt) intresse för den egenskapen, och kan inte lämna den i fred. Efter tolkning följer omtolkning, oupphörligt.

Nästan som en poetisk praxis, om än något tvångsmässig. Praktiskt poetiskt i tvångsmässig mening?

Det har till exempel skett en egendomlig omvärdering när ett motto som förr var motkulturellt och uppmanade till ett riskabelt liv: »It's better to burn out than to fade away«, nu möter oss i kapitalistisk tappning, som uppmaning till att vara yrkesverksam och ta sig ut på den fria arbetsmarknaden.¹³

Eller när de paniska delarna av utbrändhet uppfattas som oundvikliga och det handlar om ett slags förhastat tänkande, något som förkroppsligas av den sympatiska och mycket nervöse filosofen Marcus Steinweg, som på

ett intressant sätt arbetar med teman om förhastande och som säger att tänkande och förhastande hänger ihop, måste hänga ihop, trots det påbjudna motståndet mot all förenkling – och som höll trettio föredrag i juli förra året, eller var det hundra? – hur som helst flera om dagen, om en mängd olika filosofiska frågeställningar, i Thomas Hirschhorns Gramsci-monument i Bronx, New York, ett monument, som på samma gång skulle utgöra både konstverk och central mötesplats.

Något liknande gör Steinweg även på Berliner Volksbühne (Roter Salon), när han under ungefär två och en halv timme pratar helt fritt, snabbt och under stor press, och därmed ständigt ökar tempot på den kritiska filosofin och detta: utan allt, förutom ett glas vitt och en burk Red Bull – ibland har han också gäster. I så fall är de också väldigt nervösa. Som rädde hela tiden en mycket stark vind.

Om vi till exempel tittar på hans begrepp den proflexiva blindheten, som förmodligen ligger ganska nära Heiner Müllers apodiktiska mening:
»Erfarenheter kan man bara få som blind«.14

Steinweg ser samtidskonsten som begränsad av att den förväntas reflektera över en politisk, historisk och ekonomisk kontext,
[något som för övrigt också hänger ihop med marknadens förväntningar]
och beklagar att »vi fortfarande knappt [vill] erkänna att konsten inte bara måste vara
kritiskt och reflexiv, utan även affirmativ och proflexiv, för att vara konst.«

För i konsten, liksom som i filosofin, anser Steinweg, finns ett **moment av att osäkra sig själv, just den proflexiva blindheten.** [Det signalerar RISK, eller hur?]
»Konstens och filosofins subjekt är subjekt i ett förhastande av

självet och i en hals-över-huvud-dynamik, som låter sig accelerera utanför sig själv. Vart då? Till en plats där det aldrig tidigare varit. I den bemärkelsen är det progressivt eller proflexivt. Det affirmerar vad det inte känner till.«15

*Ställa frågan om fantasmerna.
Inte vilja höra svaret.*

O tänkandets hybris, säger han, för att genast tillägga: finns det egentligen något tänkande bortom hybris? Nej. Det vore i så fall ett slags mekaniskt förnuft, menar han. Det finns nämligen inget tänkande utan kaos, vilket är anledningen till att man måste närma sig sin egen inkonsekvens – Ja. Ja.

Men vad har man då i slutändan, undrade jag, när mikron är avstängd och folk har gått hem – sorger och likör? När jag är helt ensam, medan jag undviker logikens felundvikande? När jag närmar mig min egen inkonsekvens, och ingen märker det?

Dessutom frågar jag mig: känner sig det begripliga språket egentligen utmanat av att det poetiska språket finns? Så som det poetiska språket (i mina ögon och öron) ser sig utmanat av tristessen i myndighetsspråk och vill göra motstånd mot detta? Något, som inte bara upplöses i information?

För strängt formulerat skulle man kunna säga att informationens dominans (över alla språkets andra kvaliteter) – förstör något – nämligen möjligheten att icke-förstå eller miss-förstå eller ändå-förstå inom loppet av en given tid (och under vilken, säger jag nu samtidigt lite brådstörtat, man tar sig genom alla stadier av egenhet och idioti). Jag närmar mig slutet.

(Förresten: jag har skrivit hela föredraget med utsikt över gravar, tre gånger har kyrkklockorna ringt till begravning – och jag blev alldeles lugn, konstigt nog, inför den mänskliga fristen och den mycket långa dödsvilan. Hölderlins grav ligger bara några få steg härifrån.16)

I kapitlet ALDRIG SÄGA HUR MAN SKULLE VILJA LEVA i boken IMORGON BLIR JAG EN IDIOT, Cybernetik och kontrollsamhälle, av

Hans-Christian Dany, står det att den ständiga förnyelsen av nyhetsmeddelanden visserligen hjälper mot ensamheten, men att vi därigenom förstår allt och ingenting. Den som förstår ett flyktigt specialspråk kan för ett ögonblick känna sig delaktig, men det uppstår även en rutin gentemot icke-förståelsen, eftersom allt förblir tillfälligt. »Vi förbereder oss ständigt på att vänta på fortsättningen.«¹⁷. Vi förbereder oss ständigt på att vänta på fortsättningen. Vi förbereder oss ständigt på att vänta på fortsättningen. Är inte det fruktansvärt?

Dessa kanske inte ens tomma löften,
men i stor utsträckning tomma nyhetsmeddelanden,
skyler över risken med ett maktlöst språk.
Ett maktlöst språk kan inte längre hjälpa mig.
Jag behöver ett starkt språk, som ständigt översätter och
som jag måste översätta.
Ett tätt, fullständigt språk, mot vars sprickor jag kan vara
trogen.

Att man måste vända sig mot »den kapitalistiska apparatens utropade kommando att kommunicera« skriver Hans-Christian Dany, som på slutet av sin bok föreställer sig denna vägran som munter, ljudlig, dunkel och schamanistisk.

Poeten Laura (Riding) Jackson föreställde sig 1928 i boken »Anarchism is not enough« diktens väsen som en vägran: »Vad är en dikt? En dikt är ingenting. Genom ihärdighet kan det bli något av en dikt, men då är det något och inte en dikt. Varför är den ingenting? Eftersom den inte kan betraktas, höras, beröras eller läsas (det som kan läsas är prosa). Den är inget resultat av erfarenhet, oavsett om den är vanlig eller ovanlig, den är ett resultat av förmågan att skapa ett vakuum inom erfarenheten av att skapa ett vakuum – den är ett vakuum och därför är den ingenting. Den kan inte betraktas, höras, beröras eller läsas, eftersom den är ett vakuum. Eftersom den är ett vakuum, kan diktaren inte berömma sig av den, inte heller utkräva beröm för den. Eftersom den är ett vakuum kan den inte återges inför publik. Ett vakuum är oföränderligt och orubbligt ett vakuum – det enda som kan hända är att det förstörs. Vore det möjligt att återge det inför publik, skulle det resultera i att publiken förstördes.«¹⁸

På detta tänker jag allt oftare. Det är naturligtvis en riskabel hållning, särskilt gentemot människor, som egentligen är vänligt inställda till dikt, det inser jag.

Men kanske ligger just i risken att vara obegriplig,
en helt egen idiotisk form av räddning –
en som hittar sina egna, andra möjligheter till ett
bättre tilltal.

»I egenskap av idioter är vi helt enkelt ännu mer idiotiska än
vad som förväntas av oss – inga nyttiga idioter, utan sådana som
verkligen inte är nyttiga.«¹⁹

Om det sedan verkligen är en bra idé? »Till varje lust hör ett spår av den
rädsla vars övervinnande ledde fram till den.«²⁰ Då är det kanske helt
enkelt rädslan att stå där som idiot som ska övervinnas. Och i slutändan
står jag här som en idiot. Det är risken.

Det är slutet.

Och så står jag här.

Jag tackar för er uppmärksamhet.

Monika Rinck, Tübingen, i maj 2014

1. Detta citat har jag jag inte bara den direkta bekantskapen med sången av gruppen »Die tödliche Doris« att tacka för, utan en mycket bra essä av Anja Utler, där hon citerar meningens inledningsvis. Hennes böcker är översatta till svenska [av Linda Östergaard, övers. anm.] och kan varmt rekommenderas. Anja Utler, »Nur Sklaven sind unangreifbar: Verwickelt euch!«, i *Neue Rundschau*, 124:e årgången,(2013, häfte 2). Sid. 9 - 20.
2. *Philosophie der Überstürzung: Marcus Steinweg im Gespräch mit Thomas Martin*, (Berlin: Merve Verlag, 2013), s. 146
3. Ibid., s. 147. Fortsättningsvis: »En misstanke, som inte misstänker sig själv, kan knappast ses som mer än ett motiv av förnekande intresse.« (Den över misstänksamheten höjda misstanken: Ideologie par excellence)
4. Här rekommenderar jag kapitlet »STUPLIMITY« i Sianne Ngai, *Ugly Feelings*, (Massachusetts, Cambridge: Harvard University Press, 2005), s. 248-198
5. Jean Paul, *Ideengewimmel. Texte und Aufzeichnungen aus dem unveröffentlichten Nachlass*. (Nr. 242] Berlin, 2013) s. 59
6. Ingeborg Bachmann, *Frankfurter Vorlesungen: Probleme zeitgenössischer Dichtung, ur Ausgewählte Werke in drei Bänden* (Berlin/Weimar: Aufbau-Verlag, 1987), s. 404. (Citatet här är översatt av den svenska Bachmannöversättaren Linda Östergaard.)
7. Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*.
8. Alexander Pschera, *Vom Schweben*, särskilt kapitlet »IDIOTEN« (Berlin: Matthes & Seitz, 2013), s. 14
9. Mladen Dolar, »Die Komödie und ihr Double«, i Robert Pfaller (red.): *Schluss mit der Komödie* (Wien: Sonderzahl, 2005), s. 45
10. Elisabeth Lenk, *Die unbewusste Gesellschaft* (München: Matthes & Seitz, 1983) s. 152
11. Alexander Pschera, *Vom Schweben* (Berlin: Matthes & Seitz, 2013), s. 16. Nämnas bör även: Botho Strauss, *Lichter des Toren. Der Idiot und seine Zeit* (München: Diederichs Verlag, 2013). Dessutom: Kathrin Busch, Helmut Draxler (red.): *Theorien der Passivität. Merz-Akademie* (Paderborn: Wilhelm Fink Verlag, 2013), Hans-Christian Dany, *Morgen werde ich Idiot. Kybernetik und Kontrollgesellschaft* (Hamburg: Edition Nautilus, 2013)
12. Som förklaring: Hans Blumenberg, *Schiffbruch mit Zuschauer* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997) Ur kapitlet om brevväxlingen mellan Goethe och Zelter
13. Jan Verwoert, »Exhaustion and Exuberance. Ways to Defy the Pressure to Perform«, i *Tell me what you want, what you really, really want* (Berlin, New York: Sternberg Press, 2010), s. 56. Även om här skillnaden mellan BURN OUT och FADE AWAY i viss mån faller här, som om det ena vore det andra.
14. Marcus Steinweg, *Philosophie der Überstürzung* (Berlin: Merve Verlag, 2013) s. 145
15. Marcus Steinweg, Ibid., s. 146
16. Jag tackar staden Tübingen, som jag för närvarande gästar som stadsskrivare i kyrkogårdens tillsynshus på *Stadtfriedhof* (Stadskyrkogården).
17. Hans-Christian Dany, *Morgen werde ich Idiot. Kybernetik und Kontrollgesellschaft* (Hamburg: Edition Nautilus, 2013) s. 95
18. Laura (Riding) Jackson, *Para-Riding. Gedichte und Texte* (Berlin, Holderbank: roughbooks, 2011). Översatt och utgiven av Christian Filips och Monika Rinck
19. Hans-Christian Dany, *Morgen werde ich Idiot*. Ibid. s. 119

20. Lorenz Wilkens, »Spaltung statt Spiel – über Ulrich Enderwitz, Reichtum und Religion«, inledning, i *Zur Kritik der Vernunftreligion* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008) s. 162